

OKRUGLI STO: *Naučno djelo Nedima Filipovića*

Okrugli sto o naučnom djelu Nedima Filipovića održan je u ANU BiH, 23. novembra, 1999. godine, u organizaciji ANU BiH, Orijentalnog instituta u Sarajevu, Instituta za istoriju u Sarajevu i Filozofskog fakulteta u Sarajevu. Skup je organiziran u povodu petnaeste godišnjice smrti akademika Nedima Filipovića, ali on nije imao samo komemorativni cilj. Sasvim razložno i opravdano njegov primarni cilj bio je animiranje ili reanimiranje u našoj kulturnoj javnosti, naučnog opusa Nedima Filipovića i njegovo situiranje u općem razvoju bosanskohercegovačke nauke, prije svih historijske nauke. Naime, pretežan dio njegovog stvaralaštva ipak se odnosi na proučavanje, bilo historije Bosne pod osmanskom vlasti, bilo izučavanje osmanskog sistema i Osmanske države na globalnom planu.

Sama činjenica da su organizaciju ovoga skupa podržavale i u njoj učestvovalе četiri, moglo bi se reći, bez pretjerivanja, naučno najorganiziranije i najizraslije naučne ustanove u ovoj zemlji, bar na području društvenih nauka, određuje značaj i vrijednost djela Nedima Filipovića i njega kao grandiozne intelektualne veličine stasale na ovim prostorima. U sve četiri navedene naučne institucije Nedim Filipović je ostavio traga, bilo u organizacijskom smislu bilo na istraživačkom planu ili javnom djelovanju.

Knjiga koja se danas obznanjuje sa prilogima koje donosi, brojem i kvalitetom učenjaka i javnih radnika koji daju svoje priloge, također, bez trunke sumnje, potvrđuje izuzetan značaj Nedimova stvaralaštva i uopće njegove pojave u našoj nauci.

Ova knjiga sadrži, pored Uvoda urednika knjige akademika Envera Redžića, te uvodne riječi predsjednika organizacijskog odbora, prilikom otvaranja *Skupa* i pozdravne riječi predsjednika ANU BiH gosp. akademika Božidara Matića, 16 samostalnih naučnih izlaganja i *Zaključna riječ* predsjednika Organizacijskog odbora.

Na samom skupu podneseno je 14 referata, što znači da je knjiga bogatija za dva referata u odnosu na živo izlaganje na samom skupu.

Osnovna karakteristika ovoga skupa jest činjenica da su na njemu u značajnom broju učestvovali bivši studenti Nedima Filipovića, danas u glavnom, istaknute ili istaknutije ličnosti u našoj nauci ili javnom životu. Mora se priznati, da je mali broj ljudi, ako ima iko, koji ne bi poželjeli za svoga života znati da će nekada na nekom skupu ili nekom drugom prigodom o njemu i njegovom djelu govoriti njegovi učenici ili studenti ili bar nekada mlađi saradnici. Naravno, ako su to afirmativni, nekurtuozni, izričaji o nekoj ličnosti, kao što je ovdje slučaj sa Nedimom Filipovićem onda bi zadovoljstvo bilo još veće. Na skupu su uzeli učešće i istaknuti kolege Nedima Filipovića, akademici i drugi poštovaoci njegova djela iz raznih oblasti nauke. Na osnovu radova koji se ovdje

prezentiraju nije teško zaključiti da je saglasnost o pozitivnoj vrijednosti naučnog djela Nedima Filipovića potpuna.

Prema tome, održavanje ovoga skupa je, bez sumnje, potpuni uspjeh i nadamo se korist za našu nauku i izuzetna prilika i podsticaj za mlade istraživače.

Broj naučnih pitanja i naučnih problema koji su privlačili pažnju Nedima Filipovića i na kojima je on uložio svoj ogroman trud i u koje je utkao svoje zadivljujuće intelektualne sposobnosti, je vrlo velik. Mogli bismo reći, da se Nedim dotakao gotovo svih najvažnijih pitanja iz historije Osmanske carevine i njenog sistema u našoj zemlji. Nama je žao što na ovom naučnom skupu i u ovoj knjizi nisu obuhvaćeni svi aspekti Nedimova naučnog stvaralaštva i ukazano na sva pitanja historije i kulture gdje je on ostavio svoje radove. Ali treba se upitati, je li to objektivno bilo i moguće, imajući u vidu stanje kadrova u nauci kojom se bavio Nedim Filipović i u ovim teškim vremenima naše zemlje i naše povijesti. Da ostavimo sada takve rasprave po strani i da kažemo nekoliko riječi koje su od općeg značaja za našu nauku i sagledavanje mjesta i uloge Nedima Filipovića u našoj nauci, prije svega, osmanistici kao eminentnoj nacionalnoj nauci na svim ovim prostorima. Zapravo, važno je reći, da se Nedim Filipović pojavio u sklopu jedne veće grupe bosanskih historičara, prije svega osmanista, u vrijeme kada su se u ovoj zemlji oslobađale njene autentične intelektualne snage, sa krajnjim ciljem skidanja odijuma paternalizma i nametanja ideja i shvatanja nekih drugih kulturnih centara izvan naše zemlje. To je u suštini značajna epoha naše nauke, jer je ona i originalna i autentična i nada sve civilizacijski moderna i savremena, jer između ostaloga u sebi uključuje pozitivnu borbu mišljenja i borbu protiv ovještalih stereotipa u nacionalnoj historijskoj nauci. Osim toga, to je epoha kada se naši bosanski učenjaci potpuno ravnopravno uključuju u okviru bivše zajedničke slavenske zajednice, a preko toga i na međunarodnom planu, u opću podjelu rada na polju nauke i po svojim rezultatima i po svom kvalitetu.

Jedan između ostalih naših naučnika koji su zauzeli svoje mjesto u historijskoj nauci na širokom međunarodnom planu je upravo Nedim Filipović.

Ali ako bismo mi, makar u najkraćim crtama, prikazivali sve radove u ovoj knjizi, to bi nam oduzelo mnogo vremena, a vjerovatno i vas dovelo u dosadu. Mi preporučujemo da se ovi radovi pročitaju i da se svak sam uvjeri u određene činjenice naučnog karaktera. Zato bismo mi istakli nekoliko radova koji su važni za sagledavanje ličnosti Nedima Filipovića. To su radovi akademika Redžića koji u sebe uključuju i pregled naučnih rezultata koje je ostvario Nedim Filipović. Važno je, da je akademik Redžić izbjegao vlastitu interpretaciju Nedimovih rezultata i zadržao se samo na njihovu konstatiranje, onako kako ih je vidio Nedim Filipović. Čini se, da je Redžić u velikoj mjeri i kao historičar saglasan ili vrlo blizu uvjerenja o potpunoj validnosti navedenih

rezultata. Rekli bismo, dakle, izostala je njegova određena kritička nota, čemu je inače akademik Redžić predan, pa i neka rezerva prema Nedimovim rezultatima. No, kod Redžića je za ovaj skup i za ovu svrhu skupa značajno što je predstavio Nedima kao vrhunskog intelektualca i neumornog istraživača čije je stremljenje u nauci, pa i historijskoj, kretalo se gotovo autentičnom filozofskom izrazu. To je karakteristika, zaista, vrhunskih istraživača i originalnih stvaralaca. Naše mišljenje i uvjerenje, pa i naučni stavovi o Filipoviću su gotovo identični u tom pogledu.

Vrlo je zanimljiv rad gospodina Nihada Hasića, poznatog našeg intelektualca ali i bližeg srodnika Nedima Filipovića. Njegov je iskaz vrlo nadahnut i gotovo da ne ostavlja ravnodušnim čitaoca. Možemo mu vjerovati da je nastojao izbjeći preveliku dozu emocija, ali to je ipak vrlo često nemoguće. No, taj rad pokazuje da je Hasić zaista poznavao Nedima Filipovića iz takve blizine koja je drugima bila nedostupna. Zbog toga, za upoznavanje sa ljudskom ličnosti, sa istraživačem i intelektualcem Nedimom Filipovićem, ovaj rad ima zadovoljavajuću težinu.

Rad Vojislava Vujanovića o liku Nedima Filipovića kao profesora ili predavača je, zaista, najneposrednije svjedočenje o toj dimenziji Nedima Filipovića. Vujanović je to tako plastično i transparentno iskazivao, da nas koji smo sjedili za klupama pred Nedimom Filipovićem i imali ista takva iskustva, čitajući Vujanovićev tekst obuzimaju blaženi trnci i na trenutak vraća nas u te neobuzdane mladenačke dane. Krasno je to Vujanović ispričao i još bolje zapamtio, gotovo, do detalja način kad bi kao erupcija pokuljale riječi i misli iz, naoko, krhke fizičke pojave profesora i zaustavljale nam dah i pogled, često vrlo svjesni da to nadilazi naše tek razvijane intelektualne sposobnosti. I običnu svakodnevnu komunikaciju profesora sa studentima Vujanović je vjerno predstavio. Lijepo sjećanje njegovim studentima.

Rad akademika Muhameda Filipovića, koji pored virtuoznog izlaganja o geografskim, geopolitičkim, društvenim, kulturnim i drugim kretanjima i historijskom ambijentu pojave Osmanlija i njihove uloge na našim prostorima, na širim balkanskim prostorima, na općesvjetskim prostorima, njihovom povijesnom zadatku i njihovom opće civilizacijskom doseg i baštini koju su ostavili svjetskoj povijesti, dao nam je porodični ambijent u kojem je izrastao Nedim Filipović sa svim mogućim elementima uticaja na njegov razvoj, što često prelazi i u intimu porodičnog života koja je snažan okvir za duhovni razvoj svake ličnosti. Dao nam je i objektivne društvene prilike u kojima je izrastao Nedim Filipović, pa tako na neposredan način dobijamo totalnu biografiju ovoga velikana koju u drugoj prilici ne bismo imali, jer bi bila šablonska.

O ostalim radovima mi nećemo posebice govoriti. Ali ćemo spomenuti pitanja koja tretiraju radovi u ovoj knjizi. To su pitanja porijekla i nastanka Osmanske države. Tim pitanjem se kao segmentom Nedimova stvaralaštva u

svom izlaganju bavio akademik Redžić, Ahmed Aličić i donekle Nenad Moaćanin. Pristupi tom pitanju sve trojice spomenutih su, malo ili značajno različiti. Vjerovatno je to normalno kada se radi o tako krupnom pitanju. Ono što je po našem ličnom mišljenju epohalno dostignuće Nedima Filipovića u vezi sa navedenim pitanjem, jest njegovo poniranje u dubinu historijskih, ekonomskih, etničkih i kulturnih faktora koji su predisponirali i nastanak i rast i razvoj do svjetskih razmjera ovoga Carstva. To nije niti stihija niti slučajnost. To je povijesna predodređenost ali bazirana na konzistentnoj unutrašnjoj snazi i svijesti da se zarad sveukupnog napretka ljudskog roda, moraju na radikalnan način razriješiti neka pitanja općeg društvenog razvoja na širokim prostorima ondašnjeg poznatog svijeta ili bar šireg okruženja u kojem su djelovale Osmanlije. Dakle, Nedim je dokućio da nastanak i razvoj Osmanske države i njenog sistema - sitnog spahije ili sitnog vojnika, kao izraza, kako je to iskazao Nedim Filipović, mirijskog vlasništva na zemlji, nije rješenje samo za turska etnička područja ili područja ranijih turskih država nego i za sva područja ili političke zajednice koje su doživljavale svoje društveno-ekonomske i političke krize, ne mogavši naći njihovo razrješenje unutar svojih društvenih snaga i sistema krupnog osamostaljenog, djelomično ili potpuno, plemstva. To se jednako odnosi i na Bizant i srpsku Dušanovu državu i na Bugarsku i na Bosnu, dakle, na cijeli neposredni susjedni prostor Evrope koji će postati i prostor najvećeg dostignuća moći osmanske države. Dakle, to je svjetski sistem, ne sistemi plemena ili roda ili državnice ili neke religijske skupine. Dakle, ne može se sve svesti na objašnjenje da je to osvajačka sila i da je cijela njena filozofija zasnovana na osvajanjima. Ali, nije poznato u povijesti da je ijedan veliki svjetski sistem nastao na dobroj volji. Uvijek je te sisteme pratila snažna vojna sila i snažan motiv osvajanja, kao i jaka organizacija vlasti kao imanentna pratilja velikih društvenih sistema. Zato je osmanski sistem svjetski sistem, a Osmansko carstvo svjetsko carstvo i po svome nastanku i svojim stremljenjima i svojim ostvarenjima. U to doba bilo je superiorno u odnosu na druge sisteme. Eto, to se može zaključiti iz radova Nedima Filipovića. Zato tvrdimo, da je Nedim značajno doprinio i u teorijskom pogledu razrješavanju pitanja nastanka Osmanskog carstva.

Nema sumnje, vrlo značajna činjenica za povijesničare jedne male zemlje i jednog malog naroda, ako takvi narodi uopće postoje.

Drugo značajno pitanje iz vremena historije Osmanske države i njenog sistema i pitanje koje se spušta na razinu nacionalne historijske nauke ove zemlje i njenih naroda ili njenoga naroda, kakvo mišljenje mi lično zastupamo, jest pitanje širenja islama (ili islamizacije koji termin upotrebljava prof. Filipović i mnogi drugi historičari na našim prostorima pa i šire). Nedim Filipović je imao svoja gledanja na to pitanje, a ovdje na ovom skupu o njegovu naučnom djelu i ovoj knjizi koja se danas predstavlja, svoju pažnju posvetili su u određenoj mjeri Dževad Juzbašić, Enver Redžić, Ahmed Aličić i Nenad

Filipovića o odžakluk timarima u Bosni su potvrđene ovim radom Sućeske. Naravno, Sućeska je produbio to pitanje i odstranio sve nedoumice koje su se odnosile na to pitanje. Rad Nedima Filipovića o odžakluk timarima u Bosni uz radove Avde Sućeske o istom pitanju predstavljaju bazična polazišta u raspravama o nacionalnom organiziranju Bošnjaka i time predstavljaju temelje za proučavanje nacionalnog pitanja u našoj zemlji. Po našem mišljenju, koje smo mi već ranije artikulirali, svaka ozbiljna rasprava o Bosni i njenoj povijesti pod Osmanlijama, o društvenim strukturama, o razvoju nacionalne svijesti, o oblikovanju nacije, mora polaziti upravo od odžakluk timara u Bosni. To je imalo najneposredniji uticaj na sva društvena, politička pa i ekonomska kretanja u Bosni sve do austrougarske okupacije, zapravo do današnjih dana.

U čemu je značaj Nedima Filipovića kad se govori o tome. Nedim je prvi i jedini historičar koji je osmislio strukturu osmanskog društva i karakter njegovog reflektiranja i organiziranja u Bosni, genijalno uočavajući dvostепенost toga sistema u relaciji s Bosnom, i to kao globalnog i kao specifičnog bosanskog. To je on jednostavno iskazao kroz formulu binarizma (dvojnosti, dvočlanosti). Tako, globalni osmanski binarizam ima dva člana i to: različitost religije i različitost etničkog porijekla. U Bosni se, po Nedimu Filipoviću, razvija poseban binarizam, koji u suštini predstavlja i pokazuje se kao substrukturni u odnosu na onaj globalni. A to znači razvija se i posebni poredak društva u odnosu na globalni osmanski. Bosanski binarizam logično ima, također, dva člana i to: različitost religije i istovjetnost etničkog porijekla ili njegovu veliku sličnost. Moram spomenuti ponovo Moaćanina koji nije dobro predstavio Nedimov binarizam i zapravo učinio ga suprotnim samom sebi. U okviru toga bosanskog binarizma kreću se sve strukture društva bez obzira na vjersku pripadnost i oni vladajući slojevi i oni proizvodni ili podčinjeni slojevi. To je imalo ozbiljne konsekvence koje su se najočitije i najradikalnije iskazale u pokretu za autonomiju u Bosni 1831. godine i to sada već kao zrela narodnosna svijest i težnja za političkom samostalnosti. Ovim se ništa ne mistificira jer u vrijeme konsolidacije navedenog binarizma u Bosni je bilo oko 80% muslimana, pa kao takvi oni su bili i vladajući sloj i onaj potčinjeni. Pripadnici drugih konfesija tek će kasnije masovnim doseljavanjem u Bosnu uklopiti se u navedeni bosanski binarizam, kao izraz specifičnog položaja Bosne u Osmanskom carstvu i zapravo potvrđivati taj bosanski binarizam ili substrukturni sistem u okviru osmanskog sistema.

U ovoj knjizi dva rada su posvećena, prema općem mišljenju, najznačajnijem djelu Nedima Filipovića *Princ Musa i Šejh Bedredin*. O tome su svoje reminiscencije dali Vojislav Vujanović i Nenad Filipović. Zaista bi nas daleko odvelo ako bismo analizirali njihova mišljenja o tome djelu. Oni su posmatrali ovo djelo u njegovim različitim aspektima. Vujanović je pokušao da situira to djelo u smislu strategije osmanskih osvajanja uopće, a Nenad Filipović

je obratio pažnju na njegove socijalne i sociološke aspekte, ideološke primjese u djelovanju navedenih ličnosti. Imajući u vidu ogroman broj pitanja koja su obuhvaćena u okviru rasprave o ustancima princa Muse i šejha Bedredina, od religijskog sinkretizma Bedredinova i njegove utopijske ideje do komplikovanog razrješenja pitanja političkog i društvenog opstanka i nastavka Osmanske carevine, do čitavog niza pitanja koja su činila unutrašnju strukturu osmanskog društva, kao što je pitanje gradova i gotovo sva druga pitanja o kojima smo naprijed govorili. Zato preporučujemo, prvo da se pročita to djelo i drugo da se pročitaju referati navedene dvojice referenata. Naravno, predlažemo da se obrati pažnja na rad Iljasa Hadžibegovića koji nam je predstavio mišljenja Nedima Filipovića o gradovima i njihovom značaju u Osmanlijskoj državi. Nažalost, Nedim je tome pitanju prilazio, u glavnom, kao ekonomskoj kategoriji, zanemarujući ili pridajući manji značaj gradovima kao civilizacijskoj odrednici osmanskog sistema. Mislimo, da je ovo pitanje i u vezi s tim, pitanje gradskog sloja stanovništva, odnosno tzv. srednji sloj društva ponajmanje obrađivan i od strane Nedima i drugih historičara. To je posljedica nametanja zadatka historiografiji da se prvenstveno izučava seosko stanovništvo, odnosno selo u polarizaciji sa tzv. turskom feudalnom klasom. To je greška, ali ona je ideološke prirode. Zato nam predstoji temeljno izučavanje upravo toga srednjeg sloja kao osnovnog nosioca narodnosne ideje, osnovnog nosioca političkih ideja i kao sloja koji je akumulirao najveći dio materijalnih bogatstava i kao takav imao odlučujući uticaj na politička zbivanja u vremenima propadanja centralističke vlasti Osmanske carevine. U ostalom, to se vidi i iz referata Iljasa Hadžibegovića, koji nije mogao pokriti uočljiv nedostatak u našoj historiografiji pa i kod Nedima Filipovića. Ali, u svakom slučaju Nedim je učinio više proba i u tom segmentu osmanskog sistema, od koje su neke, mislimo i neodržive.

Nažalost, imamo samo jedan rad koji potiče iz kulturne ili književne sfere kojom se također dugo vremena vrlo meritorno bavio Nedim Filipović. To je rad Jasne Šamić o misticizmu ili tesavvufu čije je određenje Jasna Šamić postavila upitno-hipotetički. Tako, da je to više opći pogled na to pitanje nego ono šta je mislio o tome Nedim Filipović ili bar napisao, makar i u oskudnom broju radova. Mi znamo ili smo bili uvjereni da Nedim ima svoje unutrašnje sklonosti prema tome tesavvufu ili misticizmu. Mislimo, da je rezultat takvog njegovog unutrašnjeg osjećanja i onako zdušno prihvaćeni šejh Bedredin i njegove univerzalne težnje-van općeg materijalnog svijeta, ako je tako nešto iskreno moguće upražnjavati.

Referati koji govore o javnom djelovanju Nedima Filipovića ili njegovu učešću u organizaciji i razvoju pojedinih univerzitetskih ili naučnih institucija, oni su na visini materijala do kojih su autori mogli doći, a vidi se da su ti službeni ili neslužbeni materijali dosta oskudni, jer nisu vođeni po strogim pravilima birokratije koja je u ovakvim slučajevima i pozitivna.

Konačno, ima jedan referat koji se ispoljava u kontraverzi sa ovim skupom. On je već izazvao određene negativne verbalne reakcije. To je referat Nenada Filipovića i to samo jednim njegovim dijelom. Naime, u vezi sa Nedimovim voluminoznim djelom *Princ Musa i Šejh Bedredin*, autor je našao za shodno da se osvrne na određene pojave u duhovnoj sferi naroda Bosne, prije svega Bošnjaka. To se, po našem mišljenju, sada pojavljuje kao dokument o jednom vremenu koje traje gotovo dvije decenije. Zapravo, od vremena kada politička destabilizacija bivše Jugoslavije izaziva opadanje duhovnih vrijednosti na širokom planu. To se posebno odnosi na posljednju deceniju drugog milenija u kojem je taj bošnjački korpus preživio apokalipsu i u fizičkom i duhovnom pogledu. Koliko god znamo da su spoljni faktori imali najviše udjela u toj kataklizmi, mi ne možemo poreći, bar kad se tiče duhovne sfere ni svoju vlastitu krivnju. Zato mi ne namjeravamo da se ograđujemo ni od toga dijela njegova referata. Jer, svaki dokument podliježe kritičkoj ocjeni ili gotovo da nema nijedne vrste dokumenta čije su vrijednosti apsolutne. Pogotovu kada je u pitanju pogled i shvatanje jednog intelektualca koji i pored toga što je po svojim kapacitetima u stanju uočiti i negativne i pozitivne strane jednog vremena ili više društvenih duhovnih pojava, ne mora dijeliti opću prihvaćenost. Nema sumnje da je, osobito u posljednjoj deceniji dvadesetog stoljeća, sistem vrijednosti u ovoj našoj zemlji okrenut naglavačke i da smo svjedoci opće osrednjosti u svim sferama duhovnog života, ne samo Bošnjaka, možda kod naših sugrađana i još drastičnije izražena, ali pokrivena tuđom šakom. Neke ličnosti koje se prepoznaju u radu Nenada Filipovića, svakako neće moći izdržati kritiku historije, bez obzira ko je pisao jer su posljedice njihova djelovanja zaista destruktivne.

Ja bih ovim završio i zamolio vas da mi oprostite što sam bio opširan iako sam rekao vrlo malo od onoga što je trebalo reći. HVALA i toplo preporučujem ovu knjigu, ako ništa drugo, a ono radi sticanja osnovnih obavještenja o onome što je okupiralo naše mnogobrojne istraživače, pa i Nedima Filipovića.

Ahmed S. Aličić